

A hát csak tartott, tartott végtelen
egyformasággal, mint a Hiszekegy.
Néha megremegett, mint amikor
a járda alatt földalatti megy.

A lehellete volt a legfurább,
keserű volt és mellényzsebszagú,
és karjai közt, mint betonfalú
mellékhelyiségben, fulladozni kezdtem.

Göncz Árpád

AZ EMBERI SZÓ A KOMMUNIKÁCIÓBAN

Ami él, kommunikál. Kommunikál az élő sejt a szomszéd sejtekkel a környezete és a körülmények parancsára, villámgyors vegyi mikrofolyamatok útján. A sejtszövet megmaradása és fejlődése érdekében. Kommunikál a virág a szirma színével, hogy magához csalja a méheket a fajfenntartása érdekében. Kommunikál a méh a táncával, hogy útbaigazítsa a többi méhet a mézforráshoz a raj létfenntartása érdekében.

Kommunikál az ember szavakkal a létfenntartása, az emberi faj fenntartása érdekében. Lehet, hogy az ember a teremtés koronája. Lehet, hogy nem. Élőlény sokkalta több van, mint pusztán az ember, s az embert nemcsak a tagolt beszéd képessége különbözteti meg az élővilág többi fajtájától, hanem az is, hogy az egyetlen fajta, amely kész elpusztítani a maga fajtájábelit, amely kiszakadt a természet rendjéből, saját környezetet alkotott, épített magának, s elérte, hogy jószerint csak aktív tagja az élemláncnak.

Az embert emberré feltehetőleg a tagolt beszéd képessége tette. S ugyanez volt, ami kiemelte a természet egészéből. Ha akarom, az emberfaj fejlődését akár a kommunikációképesség fejlődéstörténeteként is felfoghatom. A tagolt beszéd képessége ajándékozta meg a múlt tudatával és a jövőképzés képességével. Volt idő, amikor az emberi emlékezet adta szájról szájra a múlt képét. Mind az ideig, amíg az írás, a rögzített emlékezet át nem vette a személyhez kötött emlékezet szerepét. Az írás, a személtelen, ami elvezetett a könyvig, a könyvtárig, a kollektív emlékezet tárházáig.

Évszázadokig éltünk a könyvtár, az emberiség közkincsét képező emlékezetraktár kincseiből, amíg el nem jutottunk az informatikáig, s az informatika révén össze nem szűkült körülöttünk a világ. Ma már a világ egyetlen óriási könyvtár, az *internet* segítségével bármikor leghívhatjuk a világ minden ismeretét, az elektronika naprakész tudnivalókkal halmoz el a világ minden történéseről. Az emberi agy befogadóképessége – elméletileg – korlátlan, de vajmi kevésbé tesz képessé a befogadott irdatlan ismeretanyag hasznosítására.

Mindezt az ismeretanyagot egyetlen eszköz teszi közhasznúvá: a szó, az *emberi* szó. Az emberi szó pedig amilyen fontos, olyan csalóka. Az emberiség közkincsét képező „generáliák” kivételével nincs szó, ami más-más nyelvben ne jelentene mást és mást, de a jelentéstartalma mindnek még egy nyelven belül is szinte meghatározhatatlan. Aligha kétséges, hogy az „asztal” szó jelentését még a gyermek is képes meghatározni, de ez a meghatározás nem tartalmazza az asztal *képi* megjelenítését. Az „asztal” szó, ha fogalmiságától megfosztjuk, gazdagodik is, szegényedik is. Gazdagodik, mert magába foglal márványasztalt, ebédlőasztalt, tárgyalóasztalt, de szegényedik is, mert éppen az „asztal” *entitását* nem jelzi. Vajon ki volna, aki szavakkal képes leírni a folyóba lógó fűzfaág keltette hullámok bonyolult rajzolatát, egymásra hatását, s hadd mondjam, érzi a szépségét? A szó legfeljebb utal rá, képet nem ad róla. Jóllehet a szó a kommunikáció alapeszköze, csak olyasmint képes kommunikálni, aminek tartalmi és képi elemeit az olvasó vagy aki a szót hallja, ismeri és a képzeletében is meg tudja jeleníteni. Az emberi szó tehát a legfontosabb kifejezőeszközünk, de ugyanakkor a legillékonyabb is. És ezen – a szón – alapszik a világról alkotott ismeretünk. Vagy annak legalábbis a fogalmi rekonstrukciója.

A szó tehát jellegénél fogva még akkor is illékony, ha megörökítették, s ily módon legalább anyagszerűen időtálló és fogható. De mennyivel illékonyabb akkor, ha ember és ember közt hangzik el, és egy ismeretlen tudaton áthatolva alakul képpé, tudatelemmé. S ennek révén – valljuk be őszintén – hatalommá is, hiszen hatalom minden, ami tudatformáló, ami tettet is generálhat, s ha tettet generál, mind a kimondója, mind a hallgatója sorsára befolyással lehet.

A szó tehát egyszerre életveszélyes és életet adó. Egyszerre köt össze mással, választ el tőle, tehet erőssé és erőtlenné.

Az emberi szó a legsajátosabb emberi alkotás, s éppen mert emberi, *emberellenesség* is válhat. S talán éppen attól emberi, hogy a fajtánkra jellemző módon még a *szándékunk* ellenére is átalakulhat emberellenessé.

Annál is inkább, mert korunkban a szavak iszonyatos inflációjának vagyunk tanúi. A szavak sűrűjében élünk, és épp a szavak elvadult rengetege szűkíti össze az életterünket. Összeszűkíti, amikor épp *tágítani* törekszük. Az emberi személyiség, az ember reakcióképessége nem azonos az agyában rejlő sejtek befogadóképességével. Nemcsak információt, hanem lélegzetvételnyi időt s teret kíván, karnyújtásnyi távolságot, hogy a információt *feldolgozni* is képes legyen. A pompeji strázsát elborította a vulkánkitörés hamuja. Korunk szenvedő tanúját elborítja a szókitörés hamuja.

A szavak rengetegében tehát elérkezett számunkra a szavak ritkításának, nevelgetésének, formálásának, nemesítésének ideje. Érdemes immár elgondolkoznunk, hogy mi az, ami az emberi szót *valóban* emberivé teszi. Az „emberi” szó tudati és, tegyük hozzá, az emberre jellemző módon *érzelmi* és indulati töltetében is.

Talán az a nagyon nehezen meghatározható jelző, hogy *hiteles*. Ennek pedig több összetevője van. Mindenekelőtt az, hogy a célja a *közlés*, és nem a mögötte lévő tudattartalom *elhomályosítása*. Az, hogy *célzott*, valakitől valaki felé tart, még akkor is, ha nem talál pontosan célba. Ha a szövegkörnyezete olyan, hogy az a szó értelmét nem semmisíti meg, s ha a szándéka, még ha netán morálisan gonosz is, *világosan* felismerhető. S ha a kép, amit generál, megfelel annak a képnek, ami létrehozta.

Én a hitelességnek még egy feltételét említeném: azt, hogy a szó nem olvad bele a háttérzajba, hanem világosan tagolt, s amennyire az emberi beszéd jellege egyáltalán megengedi, egyértelmű.

Persze: a *hazug* szó is emberi. De hiteltelen.

Mind ez ideig nem szóltam Bábel átkáról, arról, hogy nemcsak a szónak, de a szót alkotó szemléletnek is számlálatlan forrása van; arról, hogy nyelv és nyelv is különbözik egymástól, hogy nyelvről nyelvre ugyanaz a szó is mást-mást jelenthet. Az emberi szó tehát a *másság* megjelenítője – áthidalója? –, hiszen nemcsak minden nép és nyelv, hanem minden ember is más és más.

Vajon elképzelhető-e ilyen körülmények között hitelesség? Azzá teszi-e a szót ilyen körülmények között a „háttérzaj” hiánya? Eljuthat-e a szóban foglalt üzenet a másik emberhez, mikor a bizonytalanságok tengerén kell áthajózni, amíg odaér?

Jogos-e ilyen körülmények között az az angol közmondás, hogy „*The words are mightier than the swords*”? Hiszen a kardot acélból kovácsolják, a szó pedig – enyhén szólva – légnemű.

Azt hiszem, jogos. Hiszen karddal csak *embert* lehet lekasabolni, a szóval az igazságot lehet megölni vagy – jó értelemben – megvédeni. És az igazsággal együtt *mindazt* – akit vagy amit – az igazság erővel tölt el, vagy éppen erőtlenné tesz. A szó hatalma tehát határtalan. Hozzá képest a neutronbomba is erőtlen. Ha az igazságot, ezt az illelkony fogalmat, amelyet meghatározni szinte senki nem tud, de mégis mindenki tudja, hogy mi az, létezőnek tekintem.

De legyünk őszinték: korunk szórengetegében nagyon nehéz fellelni olyan szót, amely a karddal vetekedően acélos volna.

Hiszen manapság a szavaknak inkább a *tömegük*, mintsem az *élük* az erejük. Ellepeknek, elnémitanak, agyonnyomnak, érzéketlenné és vakká tesznek. *Hivértékük* van – vagy nincs? – és nem *hitelük*. *Meggyőzni* kívánnak, talán épp az értéktelen értékéről vagy a nyilvánvalóan igaztalan igazáról. Hát nem a szavak erejével kerekedett-e felül az igazságon Hitler és Sztálin? S változtatta *hőstetté* a *gyilkosságot*? A szavak tömege oltja ki manapság a döbbenetünket, azzal, hogy napihír szintjére szállítja le ezrek halálát, menekülését, igazol öngyilkos és esztelen háborúkat és mérsárlásokat, tünteti fel természetesen az emberiség ellen elkövetett legtermészetelenebb bűnöket is.

Hogy a „Gutenberg-galaxis” „cyber space”-szé – globális információtömeggé – da-gadt. Hogy a szó mindenütt utolér, nyomon követ, letaglóz. Hogy a szó, miközben megsűrűsödött, a világot is magával zsugorította. Hogy a szavak *közében*, a szavak hitelében már nem leljük meg önmagunkat, de azt hisszük, abban az illúzióban élünk, hogy a szavak urai *mi* vagyunk, s a szavakat *nekünk* sikerült engedelmes eszközeinkké tennünk, s nem *mi* váltunk a hamis szavak eszközévé.

Kedves Barátaim!

Ma ebben a teremben több tanulmány is elhangzik a szavak hatalmáról, engedjék meg hát, hogy ennek ellenére szabadságharcra hívjam önöket önmagunk, a szavaink védelmében. *Annak a lélegzetvételnél* térnek a védelmében, amelyben még meg tudjuk formálni az *ott* és *akkor* éppen *hiteles* szót, s amely megtalálja a legsűrűbb glédában álló álságos szavak közt is a *másik* embert, akinek szántuk.

Talán tudjuk, ki az a másik ember, talán nem. De úgy érzem, ha írók vagyunk, ha újságírók, ha politikusok; ha tömeghez szólunk, vagy a szót éppen értegetni kezdő gyermekünkhöz, egyaránt erre kell törekednünk. Arra, hogy a szavunkkal – azzal a hiteles *egyetlen* szóval – megcélozzuk azt az *ismert* vagy *ismeretlen* másikat, aki visszaigazolja a szavunk hiteltét, egyértelmű igazságtartalmát. Lehet, hogy jó szóval, lehet, hogy *gonosztettel*, mert épp *azért* kell ölnie, mert a mi szavunk szíven találta.

Úgy érzem, ezt a veszélyt vállalni kell. A szó, az emberség védelmében és igazolásául.

Többé-kevésbé ennyi volna, amennyit erről ma itt én elmondanék. Röviden és erőteljesen, mert nem vagyok holtbiztos benne, hogy a szó *valóban* erősebb, mint a kard. De lévén író és politikus, minden kételyem hátterében ott él a hit, hogy ha *van* hiteles szavam, *jogom* van élni vele, sőt *köteles* vagyok élni vele. Igaz: ha kimondtam, a szó elrepül, s ki tudja, hol áll meg. Lehet, hogy utolér, mint a bumeráng, lehet, hogy célba talál, mint a nyílvevő. Lehet, hogy igazolja az igazamat, lehet, hogy nem. De *kimondani* mindenképpen köteles vagyok.

Azt az *egyet*, amit hitelesnek tartok, és kész vagyok az *életemmel* is hitelesíteni.

Ha nem sikerül, lelkem rajta.

Köszönöm.

(Elhangzott a salzburgi Tudományos és Művészeti Akadémia díszülésén.)

Bohumil Hrabal

SZERELMES NŐ

Körtvélyessy Klára fordítása

Az ablaknál állt, és nézte a parkot... A fák ágai felértek hozzá az első emeletre, és ahogy fújt a szél, meg-megcsörrentek az üvegen... Elnézte a parkot, a betegek éppen sétaidejüket töltötték az intézet fái alatt, ő azonban nem embereket látott, hanem fel-alá járkáló betegségeket.

– Mit néz olyan figyelmesen, Mona asszony?

– Ó, Erni, maga itt van? Megfeledkeztem magáról. Befejezte az írást? Jöjjön, nézze meg, ez a Bondy nem tetszik nekem, egyáltalán nem tetszik... Ravasz dolog ez az ifjúkori paranoia, még mindig valahol az elején tartunk... az az érzésem, hogy ez a rokonszenves fiú néhány hónap múlva nem fog tudni egyedül kimenni... egyszerre csak kap valamiféle rossz jelt, és hátrálni kezd vissza a majomhoz...

– De hiszen olyan normálisan néz ki.

– Mit tud maga erről, Erni... különben megmutatom magának fényképeken, milyen rohamosan megy ez...

Mondta a doktornő, és ahogy elindult a páncélszekrényhez, fehér köpenyének zsebében a kulcsot keresgélte. De amikor odaért, a homlokára csapott:

– Már nekem is kihagy az agyam... hiszen otthon felejtettem a kulcsot... de hallgasson csak ide, Erni. Hol volt tegnapelőtt egész éjjel?

– Hol... hiszen már megmondtam magának. A kerti kis házban aludtam...

– Nézze, ezt ne folytassa... Maga és az alvás! Azt tudom, hogy aludt, de hol?

– A kerti házikóban...

– Vagy egy nőnél...? Igaz? Értse meg, hogy az ilyesmit nekem azonnal jelentenem kell a bűnügyi központnak!